

ПРОСТОРНО-УРБАНИ РАЗВОЈ ТЕМЕРИНА

SPATIAL AND URBAN DEVELOPMENT OF TEMERIN

Саша Кицошев*, Doris Wastl-Walter**, Имре Нађ*, Душан Ристић***

Примљено: 10.10.2012. | Прихваћено: 05.12.2012.

РЕЗИМЕ: *Темерин је насеље у истоименој општини, чије је и средиште. Ово насеље је, по многим својим карактеристикама, веома специфично за простор Бачке и Војводине. Једна од његових основних карактеристика је специфичан просторни и урбани развој. Мада је на простору данашњег Темерина откривено више археолошких локалитета који сведоче о присуству људи у праисторији, данашње насеље, под овим именом, помиње се тек почетком 14. века. Током минулих векова насеље се фазно развијало и ширило, формирајући елементе морфологије насеља са читавим низом специфичности. Посебно се у том смислу истичу облик, структура и физиономија насеља. Основну карактеристику физиономије насеља представља велика издуженост Темерина правцем север-југ, односно оса насеља која представља главну улицу, а која је уједно и најдужа улица у читавој Србији (13 km). Дуж те главне осе, на појединим местима, јављају се деформације у односу на линарну основу у виду квадратних делова, што је последица накнадних насељавања и фазног ширења Темерина. Овај рад има за циљ да проучи територијално ширење и урбани развој Темерина кроз историју. **Кључне речи:** Темерин, просторни развој, урбани развој.*

ABSTRACT: *Temerin is settlements in the municipality of the same name, and whose is center. This settlement by its characteristics is a very specific for area of Bačke and Vojvodina. One of its main characteristic is a specific spatial and urban development. Although the site of the present Temerin revealed several archaeological sites that attest to the presence of humans in prehistoric times, today's settlement, under this name, is mentioned first time in the early 14th century. Over the centuries the Temerin developed and expanded in phases, forming elements of the composition of settlements with a number of specific features. Especially in this regard emphasize shape, structure and physiognomy of the settlement. The main characteristic of the physiognomy of the settlement is a large elongated north to south axis of Temerin, which is the main street, and also the longest*

* Др Саша Кицошев, редовни професор; др Имре Нађ, редовни професор; Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови Сад

** Универзитет у Берну, Департман за географију

*** Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за социологију

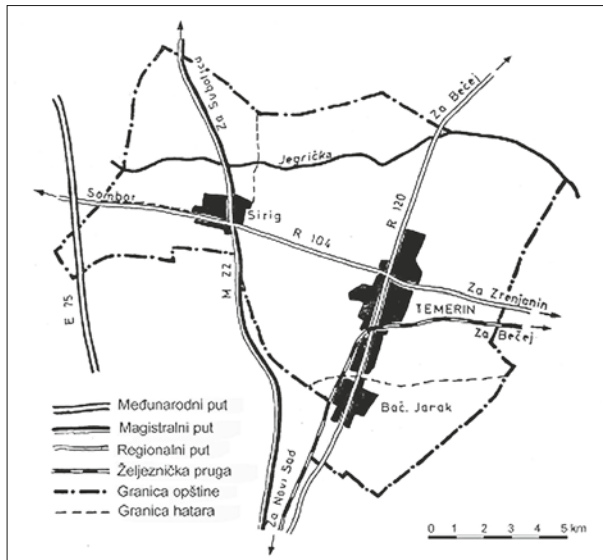
street in the whole of Serbia (13 km). Along the major axis, and in some places there are strains in relation to linear the square in the form of parts as a result of subsequent colonization and phase expansion of Temerin. This paper aims to study the expansion and urban development Temerin throughout history.

Key words: Temerin, spatial and urban development.

Град Темерин се налази у истоименој општини, у југоисточном делу Бачке и средишњем делу Војводине. Темерин је средиште општине, којој од насеља припадају још и Бачки Јарак и Сириг. Сама општина захвата површину од око 170 km². Од Новог Сада, главног града Покрајине, Темерин је удаљен 22 km северно.

Темерин има веома повољан саобраћајно-географски положај. У непосредној близини насеља, у југозападном делу општинске територије, пролази међународни пут Е-75 који повезује Нови Сад и Суботицу, односно представља део европског коридора 10. Кроз Сириг, који је удаљен 6 km од Темерина, пролази магистрални пут М-22 (некадашњи међународни пут Е-5 или тзв. Стари пут. Кроз само насеље пролази регионални пут Р-120 који повезује Нови Сад са Бечејом, Сентом и Кањижом. У упоредничком правцу (запад–исток), кроз Темерин пролази још један регионални пут, Р-104, који повезује Оџаке, Темерин и Жабаљ. Кроз југоисточни део територије општине и сам Темерин пролази железничка пруга нормалног колосека из правца Новог Сада ка Жабљу, Бечеју и Сенти.

Његово природно окружење је типично за овај део Бачке и Војводине. Територија је равничарска са малим хипсометријским амплитудама и просечном надморском висином од 83 m. Клима ове територије нема неке специфичности у од-

Прилог 1. Саобраћајна карта општине Темерин (Лашков, 1985)

Figure 1. Traffic map of Temerin municipality (Laškov, 1985)

носу на укупан простор Бачке и Војводине. Кроз северни део општине протиче река Јегричка, а остатак хидрографске слике представља неколико мањих вештачких језера. Ни у педолошком и ни у биоеографском смислу овај простор не поседује специфичности у односу на шире окружење.

У просторно-урбаном смислу Темерин је типично насеље панонског типа. Правоугаоног је облика, издужен правцем североисток–југозапад. Урбаним склопом обједињује више целина, од којих су веће: Темерин, главни део града, Телеп и Темерин салаши. Одликује се дуговременим планским развојем и знатном урбанистичком уређеношћу. Електрично осветљење добија 1927. године, централни систем водоснабдевања 1971. године, гасовод 1999. године. Површина урбаног грађевинског рејона износи 1.107 ha, а катастарска територија насеља је површине 11.127 ha (Кицошев, 2002).

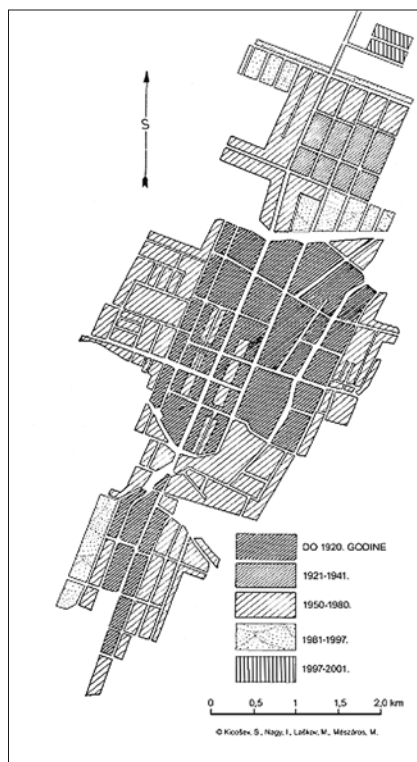
У писаним изворима Темерин се под данашњим именом први пут помиње 1332. године у папској признаници издатој жупнику Лаурентију де Темерију (Laurentie de Themer). Вероватно је у том периоду насеље било мало, а можда је у одређеном историјском периоду и нестало. Следећи помен насеља на овој локацији потиче из 1687. године, али сада под именом Алмаш. Нови историјски податак из 1714. године бележи постојање насеља под данашњим именом – Темерин. Коморски извештај из 1717. године региструје исељавање већег дела становништва у данашњи Нови Сад, где се и данас налази црква која се назива Алмашка (Ристановић, Јокић, 2006). Темерин је у том периоду било мало сеоце са претежно српским становништвом. У првој половини 18. века, у пореским пописима, поново је насеље под именом Темерин. Године 1718. регистровано је 39 стално насељених породица, 1722. године 62, а 1725. године 89 (Лашков, 1985).

Већи прилив становништва, који је свакако допринео развоју насеља започео је 1782. године, када у ово место почиње колонизација мађарског становништва из северних делова Панонске низије (Jasšag, Pešt, Heres, Nograd). У том периоду је први пут Темерин картиран на једној војној карти. Према њој, насеље је имало издужени облик уз главни друм, са по два реда кућа са обе његове стране. Урбано језгро Темерина представља део насеља између водотока Циганска бара и железничке пруге на југу (Лашков, 1985).

Године 1796. Темерин купује гроф Сечењи и претвара га у део свог поседа. Он доводи нови талас мађарских насељеника, углавном из жупаније Pešt, Feher и Tolna. Тада се староседелачко српско становништво, незадовољно новим околностима, колективно пресељава у суседно насеље Ђурђево. Ширење насеља се у том периоду наставило изградњом нових кућа и улица у правцу истока и запада, односно паралелно са главном улицом. Године 1799. Темерин добија статус варошице и право да четири пута годишње организује вашаре (Лашков, 1985).

Револуционарна 1848-49. година је донела велике недаће Темерину, пошто је у оружаним сукобима 1848. године насеље готово у потпуности спаљено, а становништво се разбежало. После сукоба део становништва се вратио у своје насеље. Током наредних деценија Темерин се демографски опоравио а затим и почео да напредује услед константног досељавања становништва.

Великом замаху у развоју насеља допринела је изградња железничке пруге Нови Сад – Бечеј 1899. године, чија је траса прошла кроз Темерин. Тај моменат је

Прилог 2. Територијално ширење Темерина
Figure 2. Territorial expansion of Temerin

омогућио развој индустрије (циглана, парни млинови и др.), што је привукло нове досељенике, а самим тим и даље територијално ширење места, углавном према истоку и западу, али и дуж главне улице према северу и југу. Истовремено, Темерин постаје значајан трговачки центар за овај део Бачке.

Између 1920. и 1924. године у Темерин се колонизују српске добровољачке породице, које формирају своје насеље на ободу југоисточног дела насеља (јужно од пруге која пресеца насеље) под називом Старо Ђурђево. За време Другог светског рата ови колонисти су протерани и на њихово место је насељено мађарско становништво из Буковине. Пред крај рата ови колонисти су се повукли са Мађарском војском (1944), а после рата се један део старих колониста вратио.

По завршетку Другог светског рата настављено је демографско и територијално ширење Темерина. Становништво се више није досељавало организованим колонизацијама, већ више стихијски. Централни део насеља се и даље ширио према истоку и западу, док се јужни део (тзв. Колонија) такође развијао, спојивши се физички са Бачким Јарком. У северном делу Темерина формиран су такође нови квартави (тзв. Телеп).

Током шездесетих и седамдесетих година 20. века Темерин је наставио свој даљи демографски и урбани развој. Сада је доминантни мотив досељеног стано-

вништва била близина Новог Сада и ниже цене грађевинског земљишта. У том периоду долази до значајне индустријализације Темерина и подизања погона прехранбене, машинске, дрвне, текстилне, хемијске и индустрије грађевинског материјала. По ободним деловима града подижу се савремене вишеспратне зграде за индивидуално становање, као и на појединим деловима главне улице.

Ратне, деведесете године донеле су одређене демографске промене. Део мађарског живља се исељава, а у Темерин пристиже значајан број избеглица, претежно из Хрватске и Босне и Херцеговине. За потребе овог становништва изграђени су станови и куће на крајњем североисточном делу насеља, чиме је Темерин добио садашњи облик насеља.

Данас се у Темерину срећу различити типови кућа и зграда. Међу најстаријим објектима су куће грађене пре сто и више године. Зидане су од најјефтинијег материјала: земље и трске. Својом дужином су улазиле у двориште (тзв. куће на бразду). Од осамдесетих година 19. века имућнији житељи подижу куће од цигле и покривене црепом. Те куће су дужим фронтом излазиле на улицу, са великом капијом у средини (тзв. ајнфорт), а уличне фасаде су им биле богато украшене. После Другог светског рата, посебно од средине шездесетих година 20. века, подижу се модернији објекти, односно куће на спрат. Истовремено, започиње изградња вишеспратних зграда за колективно становање, у почетку у главној улици, а касније и у рубним зонама насеља.

ЗАКЉУЧАК

Из свега наведеног, може се закључити да је Темерин у току последњих сто година доживео значајну урбану трансформацију и просторно ширење. Од раније претежно аграрног насеља развио се у аграрно-индустријско (према попису из 2002. године свега 8% укупног активног становништва бавило се пољопривредом као доминантно делатношћу). Данас, Темерин као најзначајнију функцију има становање, о чему говори велики број дневних миграната, што је и разумљиво због велике близине Новог Сада. За разлику од велике већине насеља у Бачкој и Војводини, Темерин је у последњем међупописном периоду забележио демографски пораст (према првим резултатима пописа из 2011. године укупан број становника износио је 19.613). Мада је Темерин релативно добро опремљен комуналном инфраструктуром, један од основних проблема је свакако изградња саобраћајне обилазнице око насеља, чиме би се проблеми заштите животне средине и саобраћаја знатно побољшали.

ЛИТЕРАТУРА

- Кицошев, С. (2002): Темерин, у: *Географска енциклопедија насеља Србије, књига IV (C-D)*, Географски факултет, Агена, Стручна књига, Београд, стр. 137-139.
- Лашков, М. (1985): *Ојшћина Темерин*, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад.
- Ристановић, Б., Јокић, И. (2006): *Ојшћина Темерин – реионално-географска ситуација*, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.